

Неофіційний переклад з англійської мови

**Б'ючи на сполох:
на захист демократії в Україні**

**Звіт Freedom House щодо стану демократії
та захисту прав людини в Україні**

Квітень 2011

Девід Крамер
Роберт Нурік
Деймон Вілсон
та Еван Алтерман

Подяка

Підготовка цього звіту стала можливою завдяки підтримці Міжнародного Фонду “Відродження” та допомозі мережі Фундацій Відкритого суспільства (Open Society Foundations). Автори також висловлюють подяку редактору Freedom House Тайлеру Ройленсу за його неоціненну редакторську допомогу у підготовці звіту. Корисні поради та ідеї надали також фахівці Freedom House – Кріс Ролкер, науковий директор, Арч Паддінгтон, директор з досліджень, та Сем Паттен, старший програмний менеджер країн Євразії.

Передмова

Після того, як минув рік від обрання Віктора Януковича новим Президентом України, “Freedom House” спрямувала групу незалежних експертів до Києва, Харкова та Львова для оцінки демократії та ситуації з правами людини в країні. Оцінку було зроблено через місяць після того, як організація знизила рейтинг України з “вільної” до “частково вільної” у своєму дослідженні “Свобода у світі 2011”¹. До того моменту Україна була єдиною країною колишнього Радянського Союзу (як не рахувати країн Балтії), що входила в категорію “вільних”; вона була однією з двох країн, які було понижено в рейтингу до “частково вільних” 2010 року.

“Freedom House” за підтримки Міжнародного фонду “Відродження” та мережі Фундацій Відкритого суспільства вирішила зробити цю оцінку з кількох причин. Маючи 46-мільйонне населення та спільні кордони з Європейським Союзом (ЄС) і державами-членами НАТО, а також Росією, Україна є надзвичайно важливою країною. Якщо держава стане більш стабільною, демократичною, ринково орієнтованою, членом євроатлантичної спільноти, вона матиме позитивний вплив на значний регіон, а для своїх сусідів буде історією успіху, на яку можна орієнтуватися. Якщо Україна рухатиметься в напрямі авторитаризму, вона не тільки зашкодить власному майбутньому, але й розіб’є надії на реформи в Євразії загалом. Нарешті, ще одна причина для оцінки полягає в тому, що дискусія про Україну як усередині країни, так і на Заході стала досить поляризованою, утворивши про- й антиянуковичівські табори.

Ці побоювання було посилено тим, що ми чули й бачили під час нашого візиту. На наш погляд, немає жодних сумнівів у тому, що Президент Янукович консолідував владу за рахунок демократичного розвитку. Президент і його прибічники наполягають, що така централізація влади необхідна для того, щоб влада нарешті отримала шанс ефективно керувати Україною та здійснювати давно назрілі економічні реформи. Хоча дисципліна уряду Януковича є позитивною зміною, бо репрезентує відхід від нескінченних суперечок часів Ющенка-Тимошенко, вона також виявила авторитарні тенденції. Негативні наслідки включають запровадження суворіших умов для ЗМІ, вибіркове переслідування представників опозиції, тривожні випадки втручання Служби безпеки України (СБУ), серйозно критиковані місцеві вибори в жовтні 2010 року, слухняний парламент (Верховну Раду) та руйнування базових свобод – слова та зібрань. Корупція й досі спустошує країну, і є серйозні передумови для погіршення ситуації.

Насправді, якщо цього не контролювати, тенденції, які виникли за нинішнього керівництва України, рухатимуть державу в бік дедалі більшої централізації та консолідації влади, тобто в бік авторитаризму. Ці засоби контролю, якщо вони будуть здійснюватися, мають бути як внутрішніми, так і зовнішніми. Але в той час, як громадянське суспільство все ще досить енергійне, воно пригнічене й дезорієнтоване після розчарування лідерами “помаранчевої революції” та приголомшене діяльністю нинішнього уряду. Формальна опозиція дає мало підстав для надії, оскільки звичні політичні фігури не змогли здобути громадської довіри.

Ця динаміка накладає на Захід відповідальність і зобов’язання поглиблювати взаємодію – як із урядом Януковича, так і з українським суспільством – через заохочення та відзначення позитивної діяльності та шляхом різких виступів проти відходу від

¹ Ключові фрагменти дослідження доступні онлайн:

http://www.freedomhouse.org/images/File/fiw/Tables%20%20Graphs%20%20etc%20%20FIW%202011_Rev1sed%2011_11.pdf

демократії. Візит підтвердив наше переконання, що керівники України справді переймаються тим, що саме про них думає Захід; вони шукають підтримки та схвалення своєї політики. І все ж як ЄС, так і Сполучені Штати, схоже, перестали цікавитися Україною та скоротили спільний порядок денний до кількох пунктів, що мають стратегічне значення, як-от нерозповсюдження ядерної зброї. Це неправильний підхід.

Квітень 2011

Резюме

У лютому 2011 року, під егідою Freedom House, Девід Кремер та два незалежні експерти, Роберт Нурік та Деймон Вілсон², здійснили подорож до України з метою оцінки стану демократії та захисту прав людини за рік після інаугурації Віктора Януковича, четвертого Президента України з часу здобуття незалежності. Група дослідників здійснила поїздки до Києва, Харкова та Львова з метою зустрічей із широким колом урядовців, діячів політичної опозиції, представників неурядових організацій, журналістів та студентів³.

Група з оцінки досягла трьох загальних висновків:

- 1) Україна під керівництвом Президента Януковича стала менш демократичною, і, якщо нинішні тенденції залишатимуться поза контролем, може стати на шлях автократії та клептократії
- 2) Янукович та його уряд цінують своє внутрішнє становище та міжнародну репутацію, та залишаються здатними реагувати на зовнішній тиск. Тому внутрішні гравці, як і Захід, зберігають здатність (і є відповідальними) за здійснення контролю антидемократичних тенденцій та підтримку конструктивних ініціатив, що походять як зсередини уряду, так і ззовні.
- 3) Українська політична та культурна різноманітність є захистом проти спроб будь-якої сили домінувати у політичному просторі всієї країни.

Найбільш тривожним є те, що група експертів застала українську еліту позбавленою ілюзій щодо демократичного вибору і пригніченою щодо майбутнього – як свого власного, так і країни в цілому. Коротко кажучи, недоліки українського досвіду демократії на сьогодні піддають ризику подальший її шлях до демократичного розвитку. Моніторингова місія застала в Україні нездорове політичне середовище, характеристиками якого є :

- Консолідація влади вузькою правлячою групою задля здійснення наміру Януковича щодо відновлення політичного порядку та здійснення політики з використанням більш нав'язливої та помітної присутності СБУ, а також зростання піддатливості судової системи;
- діюча влада одночасно зацікавлена у розподілі трофеїв та захисті власних інтересів (хоча кричуща корупційна поведінка асоціюється також і з попередніми урядами);
- відчуття образи, що накопичилося після перебування лідерів Помаранчевої революції при владі з 2005 до 2009 року, та дроблення опозиції, яке продовжує тривати;
- вплив фінансової кризи, допомога Міжнародного Валютного Фонду та необхідність здійснення реформ, що походить звідси; та
- знервовані групи громадянського суспільства та незалежні медіа, щодо яких посилюється тиск урядових інституцій, включаючи спеціальні служби, з особливо складними умовами, що склалися в регіонах.

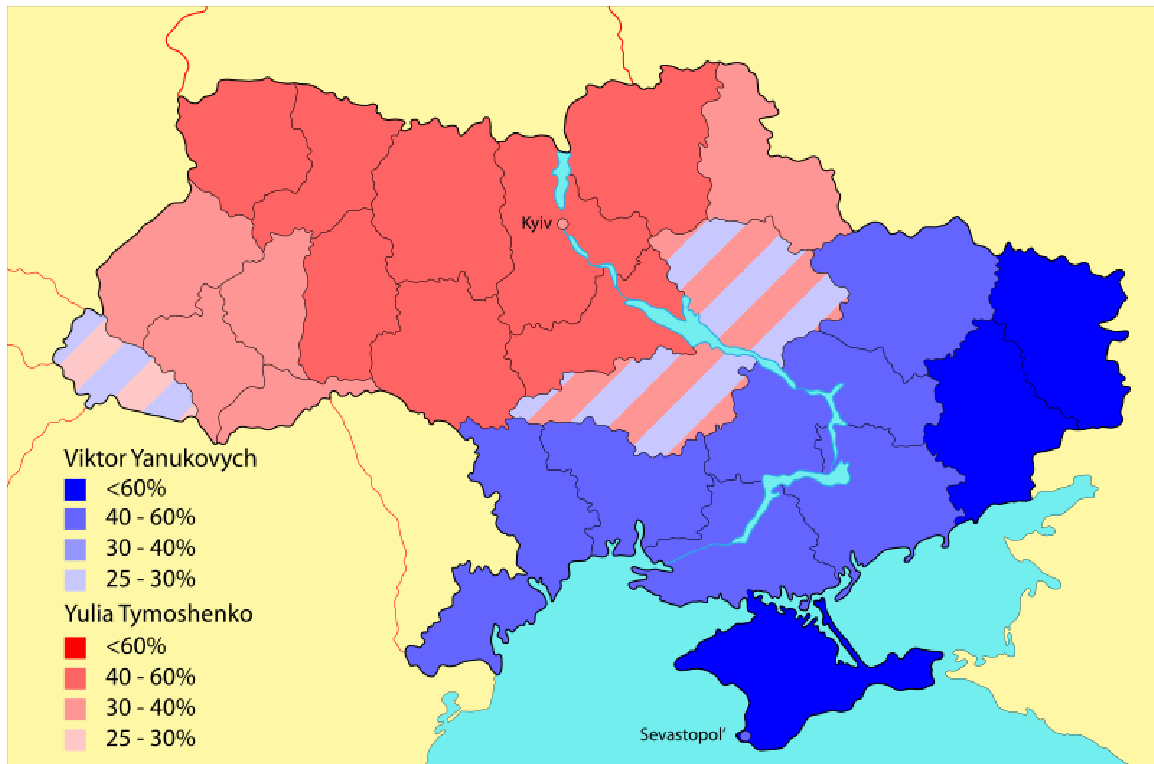
² Оцінки Нуріка та Вілсона, що наведені у цьому Звіті, є їх власними поглядами, та не є оцінками, що належать інституціям, які вони представляють.

³ Дивіться Додаток 1, де наведений повний перелік співрозмовників, з якими група дослідників зустрічалася в Україні. Усі розмови відбулися відповідно до правил Четам Хаус, згідно з якими щодо жодного з коментарів, наведених у цьому звіті, не наводиться приналежність до їх авторів.

Прийшовши до влади шляхом демократичного процесу, Партія регіонів Януковича успадкувала державний устрій, що роздирається внутрішніми конфліктами; брак ефективного урядування; та широко розповсюджену корупцію. Партійні лідери систематично централізують владу, задекларувавши мету упорядкувати цю хаотичну ситуацію, втілити непрості реформи та підтримати устремління нації приєднатися до Європейського Союзу. Враховуючи нещодавні бурхливі політичні події в Україні, це заслуговує на довіру і лунає переконливо. Проте, чітко не позначено меж, до яких ця централізація буде простягатися. В дійсності, це призвело до такої поведінки влади, що унеможливило виставлення таких меж з боку громадянського суспільства та політичної опозиції. В результаті маємо послаблення системи стримувань і противаг у Києві, також є сигнали щодо здійснення політичного тиску на регіональному рівні. Більше того, як свідчить історія, підірив інституційних стримувань і противаг неминуче веде до втрати транспарентності, зростання рівня корупції, та збільшення ризику авторитаризму – тренду, що його можна спостерігати у більшості країн колишнього Радянського Союзу.

Незалежно від того, які мотиви керують урядом, сьогодні в Україні відбувається процес ерозії демократії. А це іде в розріз, зокрема, з інтересами Заходу. Відповідно, Європа та Сполучені Штати повинні поглибити свої контакти з Януковичем та з українським суспільством, посилити свої на даний момент недостатні важелі впливу, і зробити все, що в їхніх силах, для призупинення існуючих тенденцій.

У підсумках, що наведені нижче, ми пропонуємо рекомендації щодо того, як відповідні сторони можуть відіграти більш позитивну роль перед існуючими на сьогодні численними викликами, що існують в Україні.

Довідкова інформація

Двадцять років тому України як незалежної країни не існувало. До здобуття незалежності у 1991 році, нею керували апаратчики з Комуністичної партії і країна прислужувала Москві. Народ України не мав ані демократичних, ані економічних свобод; люди десятиліттями терпіли советизацію, русифікацію та пригнічення, часом жорстоке, української культури та ідентичності.

Сьогодні більшості спостерігачів складно пригадати реалії тієї недавньої історії. Коли Україна з'явилася на світовій арені як суверенна держава у 1991 році, вона була однією з найбільш перспективних країн, що поставали на залишках Радянського Союзу. Близько розташована до Європи, Україна мала освічені робочі кадри і потужну промисловість. Образно кажучи, за одну добу Україна стала найбільшою за площею європейською країною, не враховуючи Росію та Туреччину, і шостою в Європі за кількістю населення.

Багато українців та їх прихильників на Заході бачили Україну незалежною, суверенною державою з сильними демократичними інститутами та вільним ринком, інтегрованим до Європи партнером Сполучених Штатів і Росії.

Сьогодні Україна опинилась у переломній точці. Рішення Президента Януковича та його уряду – і реакція на них з боку українського громадянського суспільства та Заходу – визначатимуть те, чи Україна еволюціонує поступово до європейської демократії або відкотиться назад, перетворившись на корумповану пострадянську авторитарну державу.

Обидва варіанти майбутнього можливі. Але лише один з них є бажаним.

Янукович неодноразово і чітко проголошував мету – демократична Україна в Європі. Але сьогодні країна не крокує тим шляхом, який допоможе цієї мети досягти. Молода українська демократія та слабкі інститути стикаються з політичними маніпуляціями, а її німецька економіка зазнає масових деформацій, що виникають внаслідок широко розповсюджені корупції, яка пронизала все українське суспільство зверху до низу. Україна стає менш демократичною, і якщо не буде вжито ніяких корегуючих дій, країна може піти по шляху до автократії та клептократії.

Методам нинішнього уряду не бракує виправдань. Янукович та його команда правильно стверджують, що вони отримали у спадок країну в стані вільного економічного падіння, яке виникло в результаті фінансових криз. Вони чітко вказують, що за Президента Віктора Ющенка та Прем'єр-міністра Юлії Тимошенко державна політика була непослідовною і реформи часто гальмувались; через особисту неприязнь цих лідерів один до одного управління країною опинилося у жалюгідному стані.

Тому радники Януковича стверджують, що Україна вкрай потребує сильної центральної влади для стабілізації країни та забезпечення їй сталого, передбачуваного політичного та економічного керівництва. Правляча Партія Регіонів не лише прагне до централізації влади (про це свідчить історія її перебування при владі у регіонах, зокрема, у Донецьку), але і має стратегію для досягнення такої цілі. І ця партія досягла деяких з обіцяних результатів, оскільки Україна розвинула свою програму дій з МВФ, Вашингтоном та Брюсселем стосовно низки питань, робота за якими ослабла за часів минулого уряду.

Проте, наслідком такої філософії керівництва є схильність посадовців прибирати все,

що вони вважають за перешкоду на шляху їх дій або що є викликом їх владі та інтересам. На практиці це означає послаблення основних засобів контролю над владою уряду, з боку ЗМІ, судових органів та за допомогою виборчого процесу. В результаті отримуємо уряд, котрий намагається здійснювати систематичний контроль над важелями влади та захищати цей контроль від усіх майбутніх намагань оспорювати його. У довгостроковому періоді такий підхід віддалить Україну від Брюсселю та Вашингтону, а також зруйнує сподівання на демократичну та процвітаючу Україну.

Сьогодні найсерйозніша загроза для України походить не ззовні. Ця загроза – всередині країни. Це означає, що відновлення бачення України як демократичної країни, яка орієнтована на ринок та повністю інтегрована в Європу, залишається в межах впливу народу України.

Слабкі підвалини

Хоча Президент Янукович був обраний демократичним шляхом, протягом нашого візиту ми побачили ту міру, до якої демократичне середовище погіршилося з моменту його обрання на пост глави держави. І це спостереження підтвердило зниження організацією “Фрідом Хаус” оцінки України з “вільної” до “частково вільної країни” у січні 2011 року. Цим ми не хочемо сказати, що за часів Ющенка українська демократія була довершеною. Але середовище, яке виникло після Помаранчевої революції, було більш демократичним: журналісти отримали переваги від того, що уряд зняв з них свій тиск, а громадянське суспільство почало відчувати наслідки зростання громадської активності. В дійсності, поразка, яку Янукович наніс у 2010 році в той час чинному Президенту України, була четвертою із серії вільних та справедливих виборів в Україні, після двох парламентських виборів у 2006 та 2007 роках, а також у повторному другому турі в грудні 2004 року.

Після обрання Януковича на пост Президента країни, Партія Регіонів працювала над формуванням більшості у Верховній Раді, що дає право формувати уряд, і вона заохочувала (як стверджують, корупційними методами) окремих законодавців із інших партій перейти до їх лав. Ця тактика, цілком можливо, вийшла за межі Конституції, незважаючи на рішення Конституційного суду, яке дозволяло це. Потім уряд пішов далі і скасував місцеві вибори, заплановані спершу на травень 2010 року, а коли вони нарешті були проведені у жовтні минулого року – це голосування було широко розкритиковане за невідповідність міжнародним стандартам.

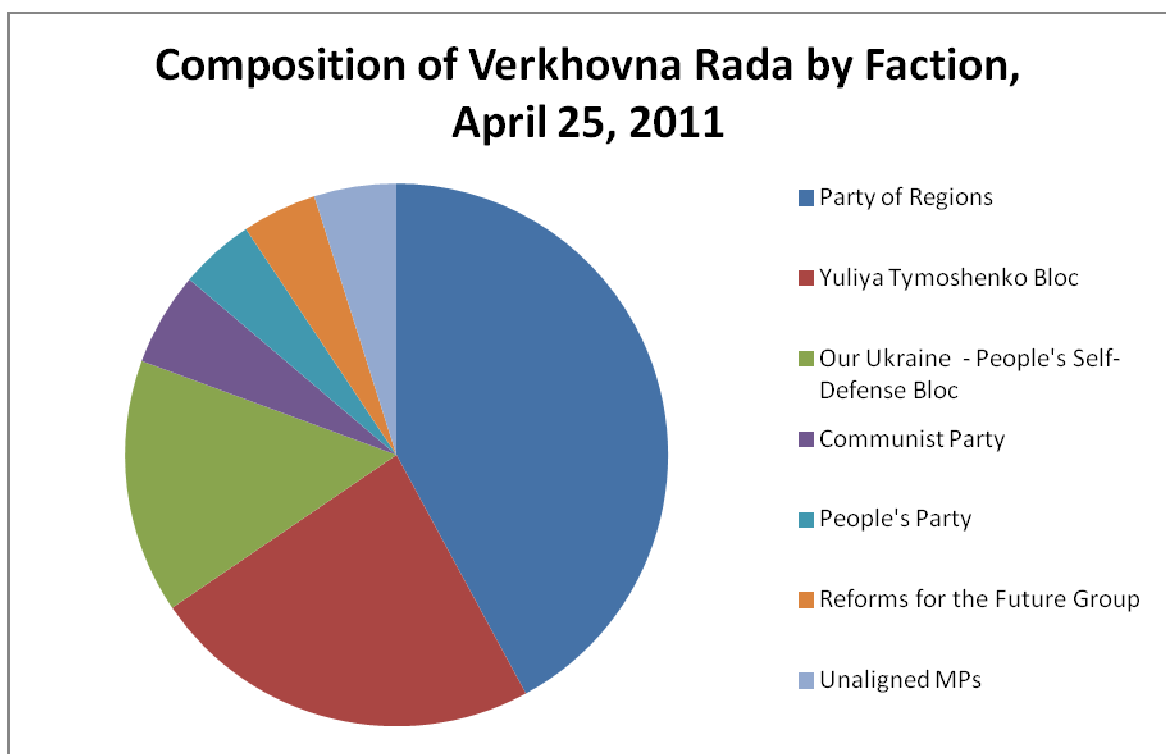
Рішення уряду перенести голосування, змінити виборчий закон незадовго до нової дати виборів та маніпулювати процесом у день виборів виявилось однією з основних поразок демократії на ранньому етапі президентського строку Януковича. Порушення на місцевих виборах були значними. Наприклад, є переконливі свідчення про маніпуляції з результатами голосування з метою зміни результатів виборів у Харкові. Тривожним сигналом стало також унеможливлення участі партії “Батьківщина” у місцевих виборах у Львові. У регіоні, де ця партія, скоріше за все, отримала би переважну більшість голосів, вона зараз зовсім позбавлена представництва, а у Львівській міській раді домінує націоналістична партія “Свобода”.

Верховна Рада не слугує ефективним засобом контролю над владою уряду або гальмом його дій – прикладом цьому є ратифікація нею Харківських угод з Росією. Янукович та Президент Росії Дмитрій Медведєв підписали цю історичну угоду 21квітня 2010 року, і згідно з нею Україна на 25 років продовжила строк оренди Росією військово-морської

бази в Криму в обмін на більш низьку ціну на газ. Цей спірний пакт був підписаний у четвер, а наступного вівторка його “протягнули” через Раду. Загальнонаціональної дискусії проведено не було, не кажучи вже про змістовні і предметні парламентські дебати щодо цього питання, яке має важливі наслідки для національної безпеки країни. Представники громадянського суспільства скаржаться, що під головуванням Володимира Литвина Рада передала багато повноважень Кабінету Міністрів і робота парламенту погіршилась, а сам парламент перетворився на інструмент для “проштамповки” рішень уряду.

Такі обставини склалися на момент початку нашого візиту до України.

Склад Верховної Ради за фракціями, 25 квітня 2011 року

Партія Регіонів: 190 депутатів (приблизно 42%)
Блок Юлії Тимошенко: 105 депутатів (приблизно 23%)
Блок «Наша Україна – Народна Самооборона»: 68 депутатів (приблизно 15%)
Комуністична партія: 25 депутатів (приблизно 6%)
Народна партія: 20 депутатів (приблизно 4.5%)
Група «Реформи заради майбутнього»: 20 депутатів (приблизно 4.5%)
Не входять до складу фракцій і груп: 22 депутатів (приблизно 5%)

Електоральне середовище

Мало хто сперечається щодо того факту, що Президент Янукович прийшов до влади в результаті вільних і справедливих виборів. Але сьогодні спостерігачі в Україні, що заслуговують на повагу, стурбовані тим, що його адміністрація впливає на електоральне середовище такими методами, які завдають шкоди політичним перспективам незалежних та опозиційних сил і які допоможуть сконцентрувати владу в руках правлячої партії і у Києві, і в регіонах. Ці занепокоєння сконцентровані на трьох взаємопов'язаних питаннях: нове виборче законодавство, яке зараз перебуває в процесі підготовки; проведення місцевих виборів у 2010 році; конституційна реформа.

Представники влади та її прихильники стверджують, що нове виборче законодавство необхідне для удосконалення та стабілізації політичного середовища. Як вони кажуть, мета цієї роботи – отримати виборчі процедури, що відповідають західним стандартам і не потребуватимуть постійних змін. Попередня підготовча робота стосовно нового закону проводиться робочою групою, яку очолює міністр юстиції Олександр Лавринович. Робоча група сконцентрувала свої зусилля на розробці проекту закону з парламентських виборів, а потім вона займеться законодавством, щодо місцевих виборів. Офіційні особи зазначають, що робоча група спирається на поради західних експертів, включаючи представників з Міжнародного Республіканського Інституту та Національного Демократичного Інституту, і стверджують, що діяльність робочої групи політично неангажована.

Проте, і спостерігачі від українського громадянського суспільства, і західні учасники реформування виборчого процесу дуже скептично висловлюються щодо того, чи не виявиться діяльність робочої групи чимось набагато більшим, ніж лише піар-засобом. Вони вказують на те, що спочатку Група складалася лише з членів Партії Регіонів; інші члени, які були запрошені пізніше коли робота над проектом вже була дуже насиченою і активною, не вірять, що їх рекомендації та занепокоєння сприймаються серйозно. На їх думку, виявляється, що робота згортається і при цьому вона не дала ніяких серйозних результатів, не кажучи вже про створення рекомендацій для захисту демократичних виборчих процедур. Також неясно, чи матиме будь-яке напрацювання Робочої Групи значний вплив на ці процедури, оскільки законодавче середовище для прийняття нового виборчого законодавства є непрозорим для зовнішніх спостерігачів. Будучи занепокоєні стосовно напрямку роботи, в якому крокувала Робоча Група, і Міжнародний Республіканський Інститут, і Національний Демократичний Інститут призупинили свою участь в цій роботі у березні⁴.

Ці занепокоєння підсилюються також змінами, що відбуваються на місцевому та регіональному рівнях. Рішення уряду перенести місцеві вибори з травня на жовтень 2010 року, а також змінити виборчі правила незадовго до голосування викликало побоювання, що проводиться організація “адміністративного ресурсу” на підтримку Партії Регіонів. Наприклад, у Львові та інших містах деякі партії, включаючи партію Юлії Тимошенко, не змогли зареєструвати своїх кандидатів. Також є переконливі свідчення щодо серйозних порушень у виборчому процесі у Харкові, яких би вистачило, щоби змінити результати виборів мера міста⁵. Ці та схожі проблеми з голосуванням у жовтні минулого року призвели до того, що навіть деякі офіційні особи визнали, що

⁴ Національний демократичний інститут, “НДІ виходить з групи по створенню проекту закону про вибори і закликає провести більш всеохоплюючу та прозору реформу виборчого процесу”, прес-реліз, 17 березня, 2011, <http://www.ndi.org/files/Withdrawal-from-WG-PR-031711.pdf>.

⁵ Ці свідчення були відкинуті діючим мером, який стверджував, що “екзїт-поли можна купити”.

перенесення виборів було поганою ідеєю і що новий закон про місцеві вибори є, як зазначила одна з них, “кроком назад” щодо демократичних процедур⁶. Зовнішні критики також відзначають, що у ході вирішення процедурних питань як в центрі країни, так і в її регіонах домінує Партія Регіонів; Центральна виборча комісія складається переважно з представників цієї партії, а вони в свою чергу призначають склад місцевих виборчих комісій.

Також існують значні занепокоєння щодо парламентських виборів, які тепер призначені на листопад 2012 року. Чинником, що впливатиме на ці вибори є процес конституційної реформи, який зараз триває. Цей процес було ініційовано адміністрацією Януковича, і наразі він проводиться Конституційною Асамблеєю під керівництвом Президента. Це також викликало значні сумніви з боку членів політичної опозиції та наших співрозмовників-представників громадянського суспільства щодо мети цих дій. Ключове питання полягає у тому, чи будуть обирати депутатів до парламенту на основі пропорційного представництва, чи ж 50 відсотків його складу буде обрано через мажоритарну систему. Багато хто побоюється, що останній варіант, враховуючи українські реалії, буде більш сприятливим для здійснення фальсифікацій, і оскільки за таким варіантом меншим партіям буде складніше конкурувати, він буде в будь-якому випадку на користь правлячій Партії Регіонів.

Усі ці занепокоєння – стосовно виборчого законодавства, місцевих виборів, конституційної реформи і голосування на парламентських виборах 2012 року – мають у своїй основі недовіру до остаточних політичних намірів уряду Януковича. У світлі тенденцій, що їх спостерігають представники громадянського суспільства і політична опозиція, а також враховуючи зниження підтримки дій Президента, про що свідчать опитування громадської думки, у них виникають побоювання, що метою цих заходів є маргіналізація, якщо навіть не повне виключення альтернативних політичних сил з політичного процесу в країні. Представники влади висловлюють глибоке розчарування з приводу таких звинувачень і вказують на те, що Президент демонструє особисту ініціативу і залучається до цього процесу, що є свідченням відданості владних структур ідеї отримання справедливих і демократичних результатів на виборах. Істину тут можна буде зрозуміти лише після ухвалення нового виборчого законодавства та проведення наступних виборів. Проте, очевидно, що тенденції на сьогоднішній день викликають занепокоєння: ситуація в деяких регіонах вже погіршилась значною мірою і дії адміністрації на місцях не викликають широкої довіри з боку громадян. Заходу потрібно довести до відома українським посадовцям, що багато чого залежить від виборів до Верховної Ради наступного року, особливо враховуючи широку критику останніх місцевих виборів.

Корупція

Корупція може бути найбільшою загрозою для демократії та суверенітету України. Ця хвороба аж ніяк не є продуктом нинішнього уряду. Корупція була величезною проблемою у радянський період, у пострадянській Україні це явище ще більше погіршилось і залишилось широко розповсюдженим за часів помаранчевих лідерів. У багатьох відношеннях, звинувачення в корупції навколо Президента Ющенка та його близьких однодумців підірвали моральну довіру, яку він отримав під час Помаранчевої

⁶ Згідно з цим новим законом, партіям заборонено брати участь у виборах у складі політичних блоків; лише місцеві партії, які мають своїх представників у парламенті, можуть обирати членів територіальних виборчих комісій; кандидати на посаду мера повинні бути висунуті від політичних партій, а період передвиборчої кампанії скорочено з 90 до 50 днів.

революції.

Корупція в Україні є не просто перешкодою. Цю проблему необхідно розглядати як загрозу національній безпеці, оскільки масова корупція на офіційному рівні дозволяє безпринципним національним та іноземним інтересам маніпулювати українськими посадовцями і політикою країни. Поєднання різноманітних інтересів у стосунках України з Росією в енергетичній сфері, в центрі якої стоїть газоторгівельна компанія РосУкрЕнерго, є яскравим свідченням цієї проблеми. Особисте збагачення шляхом використання газових ринків України руйнує зусилля щодо зменшення споживання енергоносіїв державою та диверсифікації їх джерел, що в свою чергу зміцнює залежність країни від російського державного енергетичного гіганта “Газпром”.

Крім того, великий масштаб корупції підриває демократію України, оскільки ця проблема надає стимул політичним угрупованням неналежним чином спробувати назавжди закріпити своє правління. Посадовці, які вдаються до корупції, наражаються на ризик судових переслідувань у випадку зміни влади, і це заохочує їх перешкоджати вільним і справедливим виборам та блокувати підйом життєздатних опозиційних сил. Більше того, відсутність прозорості надає прикриття і, до деякої міри, спокусу посадовцям вдаватися до корупційних дій. Ці посадовці стають вразливими і тому прагнуть зберегти цю непрозору систему, щоб захистити себе.

Найбільш значним антикорупційним заходом, якого було вжито з моменту обрання Януковича Президентом, стало прийняття Верховною Радою закону про доступ до публічної інформації, який відстоювало українське громадянське суспільство. Якщо на практиці реалізувати дію цього закону, він може стати найефективнішим інструментом у боротьбі з корупцією, оскільки надасть можливість неурядовим силам притягувати посадовців до відповідальності.

Однак, урядова антикорупційна кампанія не викликає довіри. Влада вказує на судові переслідування колишнього прем'єр-міністра Тимошенко та колишнього міністра внутрішніх справ Юрія Луценка як сигнал того, що терпіти корупцію ніхто не буде і що політики не є над законом. Проте, ці справи не сконцентровані на звинуваченнях в особистому збагаченні, а на адміністративних зловживаннях. Уряд має рацію, коли зазначає, що ці переслідування є потужним сигналом, але цей сигнал у дійсності є попередженням іншим майбутнім опозиційним діячам не кидати виклик владі.

Генеральний прокурор та інші підкреслюють, що наразі 350 чинних посадовців перебувають під слідством щодо звинувачень у корупції або зловживанні службовим становищем і 10 таких справ відкрито проти представників центральних урядових структур. На сьогодні, найвищий посадовець з уряду Януковича, чия діяльність зазнала ретельного розслідування – це колишній заступник міністра охорони навколишнього середовища. Уряд зауважує, що наразі відкрито більше ніж 3000 справ стосовно звинувачень у корупції, з яких 2000 були розпочаті в 2010 році. Крім того, відкрито 22 кримінальні справи проти 24 урядовців, хоча жодна з них не стосується найвищих ешелонів центральних урядових структур. Більше того, в той час, як проти посадовців середнього рівня та діячів опозиції ведеться розслідування відносно незначних звинувачень, зловживання, що мають масовий характер, розслідуються вкрай рідко.

Хоча Верховна Рада нещодавно прийняла антикорупційний закон, він не може бути ефективним, якщо не реалізовуватиметься за чіткої підтримки з боку найвищих посадовців та за повної нетерпимості до порушень. Жоден український лідер не бажає

діяти на основі таких принципів. Позиції України у рейтингу корумпованості країн від організації “Transparency International” із року в рік падають, а подальші корупційні дії матимуть ще більший руйнівний вплив на послаблену політичну систему, що в свою чергу підживляє програму реформ Януковича та прагнення приєднатися до ЄС⁷.

Роль СБУ

Однією з найбільш тривожних тенденцій, що почала посилюватися за часів президентства Віктора Януковича, є дедалі помітніша присутність у вітчизняному політичному середовищі Служби безпеки України (СБУ). Після “помаранчевої революції” СБУ загалом відійшла на задній план, надто якщо порівнювати з її рівнем активності при Президенті Леонідіві Кучмі. Минулого року, однак, вона активізувала діяльність і почала відігравати більш нав’язливу роль у суспільстві. Візит представника СБУ до ректора Українського католицького університету Бориса Гудзяка у травні 2010 року є найпримітнішим прикладом, але були й інші випадки, які привернули менше уваги засобів масової інформації. Хоча восьмигодинне затримання Ніко Ланге, голови представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні, в аеропорту Києва в червні минулого року, можливо, не було справою СБУ, воно спричинило вельми критичну реакцію в Німеччині, в тому числі й зауваження Канцлера Ангели Меркель, і тільки посилює враження, що Служба безпеки України дедалі більше втручається в політичні та громадські справи.

Далеко не всі люди, з якими ми зустрічалися, визнають, що зазнали переслідувань або що до них приходили представники СБУ. Крім того, після нашого повернення з України кілька співрозмовників заявили, що СБУ припинила цільові, систематичні кампанії проти громадянського суспільства. Але водночас чимало співрозмовників докладно розповідали про нав’язливу участь СБУ у внутрішньополітичній діяльності та її активну присутність у суспільстві. Наприклад, деякі люди стверджують, що представники СБУ відвідували регіональні офіси неурядових організацій (НУО) для збирання інформації про їхню діяльність і фінансування.

Високопосадовці СБУ визнали, що служба справді активізувалася на початку президентства Януковича й відвідала певні організації громадянського суспільства та що це було не надто доречним, хоча й не є незаконним. Вони стверджували, що це не нові ініціативи, що це була традиція діяльності служби ще з радянського періоду, яка не зникла й за президентства Віктора Ющенка. Вони також переконували, що за кілька місяців активність СБУ спала. Проте ми чули різні історії від активістів, що заслуговують на довіру. Вони стверджували, що не давніше, ніж у лютому 2011 року, представники СБУ відвідали семінар у Києві, а потім розшукували його учасників у регіонах. За словами одного з добре поінформованих джерел, це вперше за п’ять років НУО зіткнулися з такою поведінкою СБУ.

Складно оцінити масштаб цієї активності. Проте втручання СБУ в політичну та громадську діяльність є суттєвим кроком назад у сфері захисту демократичних свобод в Україні.

⁷ Згідно з рейтингом корумпованості країн від організації «Transparency International», Україна посіла 118 місце серед 180 країн у 2007 році, 134 зі 180 у 2008 році і 146 місце серед 180 країн у 2009 році. Країна трохи відновила кращі позиції в 2010 році, посівши 134 місце серед 178 країн. Повні результати рейтингу можна переглянути за наступною адресою у всевітній мережі Інтернет: http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi

Янукович має чітко пояснити як СБУ, так і громадянському суспільству й опозиції, що Службу безпеки не будуть використовувати для вибіркового кримінального переслідування чи політичної помсти. Він також повинен прямо заявити, що високопосадовці СБУ мають уникати конфлікту інтересів, відмовившись від частки у великих компаніях і медіа-холдингах або подавши у відставку. Ці конфлікти інтересів посилюють враження, що посадовці СБУ та правоохоронних органів використовують службове становище для реалізації особистих планів і збагачення.

Судова влада

Уряд Януковича проголосив судову реформу одним зі своїх головних пріоритетів. На карту поставлено багато, позаяк одним із найсерйозніших звинувачень у бік влади є те, що вона використовує систему правосуддя, зокрема Генеральну прокуратуру та СБУ, щоби покарати політичних опонентів. Можливо, жодне інше питання не спричинювало стільки уваги та критики всередині України та з боку міжнародного співтовариства, ніж таке вибіркоче переслідування, особливо стосовно колишнього Прем'єр-міністра Юлії Тимошенко та її соратників. Рівень занепокоєння змусив США й інші західні посольства, а також посадових осіб у Брюсселі, зробити публічні заяви щодо цього. Справа Тимошенко є найвідомішим випадком, але звинувачення також було висунуто проти майже десяти інших представників її уряду, в тому числі колишнього міністра внутрішніх справ Юрія Луценка та колишнього заступника голови НАК "Нафтогаз України" Ігоря Діденка.

Звинувачення, висунуті проти них, хоча й не є безпідставними, на думку багатьох спостерігачів, є зловживанням судовим процесом. Це не означає, що уряд і Генпрокуратура не повинні активно розслідувати всіх випадків корупції чи що колишні високопосадовці повинні мати недоторканість від справедливого судового розгляду. Але влада передусім зобов'язана забезпечити справедливий розгляд цих справ, що вона часто не спроможна була зробити. Уряд і Генпрокуратура, передбачаючи таку критику, зауважують, що більше 350 нинішніх чиновників перебувають під слідством або звинувачені в корупційній діяльності. Але жоден із цих людей, однак, не має досить сили чи впливу, щоб припустити, що судовий процес буде чесним і неупередженим. Найвищим посадовцем нинішньої влади, який зараз перебуває під слідством у Києві, є Богдан Преснер, колишній заступник Міністра охорони довколишнього природного середовища в уряді Януковича.

І хоча уряд заперечує вибіркочість переслідування, він розуміє, що принаймні таке враження може скластися. Як зауважив один із посадовців, представники судової влади "не мають поводитися так, як поводитися останнім часом". Він же порівняв нинішню ситуацію зі становищем, яке було до "помаранчевої революції", і висловив занепокоєння тим, що судова система "погоджується виконати будь-яке прохання правоохоронців". Справді, чимало експертів мають стійке враження, що судова система не є системою стримувань і протидії виконавчій владі. Такі побоювання було посилено висловлюваннями голови Конституційного Суду, що, як повідомляється, заявив, що Янукович може "завжди розраховувати на лояльність суду", або високопосадовця правоохоронних органів, який сказав, що Янукович "може розраховувати на нас".

Рішення Конституційного Суду у вересні 2010 року про визнання недійсними конституційних поправок 2004 року, пов'язаних із "помаранчевою революцією",

викликало заперечення як матеріального, так і процесуального характеру. По суті, це рішення передало владу від парламенту знову Президентові, гарантуючи Януковичу такий самий рівень повноважень, який був у Президента Кучми. Понад те, напередодні рішення четверо суддів, які виступали проти скасування поправки, пішли у відставку та були замінені на суддів, які підтримали це. Подальше створення Конституційної асамблеї під егідою Президента навряд чи може додати впевненості в запровадженні конституційних стримувань і противаг. Була також занепокоєність, що арешт знята голови Конституційного Суду, поєднаний із кримінальною справою стосовно його дочки, є виявом уже грубіших форм тиску на суд.

Крім того, є тривожні ознаки того, що судові та правоохоронні органи використовуються для обмеження свободи зібрань. Генеральна прокуратура почала розслідування стосовно деяких лідерів мирних зібрань, в тому числі проти числі активістів, які брали участь у податкових протестах у листопаді минулого року в Києві, а місцеві органи влади в регіонах часто забороняли такі зібрання одразу.

Звинувачення проти Кучми у зв'язку убивством журналіста Георгія Гонгадзе 2000 року було висунуто вже після нашого візиту, але воно спричинило значні суперечки. Безперечно, висунення таких звинувачень колишньому главі держави дає зрозуміти, що ніхто не має недоторканості від закону. Водночас скептики запитують, чи не було це зроблено суто демонстративно, щоб відхилити критику за вибіркове переслідування. Випробування для влади полягатиме в тому, наскільки серйозно вона проведе процес. Прозорий, справедливий процес відіграватиме вирішальну роль у підвищенні довіри до судової системи.

Мас-медіа

Коли мова йде про свободу преси – ситуація в Україні за останній рік не була чорно-білою, але тенденції є несприятливими. Для України, як і для інших країн, ключовим є мати розмаїте медіа-середовище, неконтрольоване державою чи групою політично ангажованих бізнес-магнатів. Більшість провідних ЗМІ України, особливо газети, але також цілий ряд національних телеканалів – фактично, контролюються цими олігархами. Більшість українців отримує інформацію з телебачення, і домінування тут держави та лояльних до уряду олігархів дає глядачам спотворену картину. Навряд чи це є чимось новим, однак рішення стосовно редакційної політики часто диктуються розрахунком потенційного впливу на бізнесові та політичні інтереси власників. Робота багатьох журналістів, як вважається, також часто мотивована фінансовим розрахунком – так само, це явище не є новим. Однак зв'язок між власністю на ЗМІ та політичною владою є ще ближчим, ніж раніше: найбільший український медіахолдінг, канал Інтер, належить голові СБУ; провідним державним телеканалом керує політичний союзник Януковича; численні регіональні ЗМІ контролюються групами, лояльними до правлячої Партії регіонів. У підсумку, як стверджують багато наших співрозмовників, письмових вказівок (як за часів Кучми) немає, однак, ця атмосфера цілком сприяє культивуванню самоцензури. Коли ми запитували про конфлікт інтересів, закладений у одночасному перебуванні на високій урядовій посаді та керівництві провідною медіа-компанією, ми у відповідь іноді спостерігали щире здивування, немовби йшлося про якусь невідому раніше позицію.

Посадовці заявляють, що, попри перше враження, зв'язки на зразок тих, що наведені вище, не представляють конфлікту інтересів, а також не призводять до збільшення урядового контролю над медіа чи до перекосів у висвітленні подій. Вони визнають, що

окремі зловживання – такі, зокрема, як відвідання працівниками спецслужб певних журналістів – мали місце на початку правління Януковича, однак доводять, що це, радше, спадщина радянської доби, котра зараз подолана. Вони звертають увагу на доступність можливостей для донесення альтернативних, незалежних та опозиційних поглядів, включаючи ряд ток-шоу у прямому ефірі, у яких опозиційні політики, зокрема, Юлія Тимошенко, беруть участь та вільно висловлюють власні думки. Вони відзначають також, що за підтримки Віктора Януковича було ухвалено новий закон, що гарантує доступ до публічної інформації і таким чином підвищує прозорість діяльності влади.

Ці аргументи мають сенс, і позитивні характеристики щодо медіа-середовища України варто зауважити і підтримати. Однак, такі характеристики є неповними. У той час, як ЗМІ, включаючи національні телеканали, що доносять альтернативні, критичні та незалежні погляди, продовжують існувати, доступ до такої інформації звужився. Медіа-спостерігачі застерігають, зокрема, що на початку цього року спостерігалось помітно менше появ опозиційних політиків на телебаченні. Також вони відзначають, що серйозні коментарі щодо поточних подій стають дедалі рідшими, особливо, якщо мова йде про представників з-поза урядових кіл.

Подання новин загалом, як вважається, погіршилося. Чимало співрозмовників відзначили, що телебачення дедалі більше стає платформою радше для розваг, ніж для новин. Дедалі більше посилюється і роль мережі Інтернет як джерела достовірної інформації. У той же час, лише близько 17 відсотків населення мають доступ до Мережі, відповідно до дослідження, проведеного 2009 року Міжнародним Телекомунікаційним Союзом⁴. Крім того, адміністрація Януковича нещодавно підготувала законопроект, який, як побоюються багато представників громадянського суспільства, може бути використаний для регулювання та обмеження діяльності мас-медіа. Урядовий же законопроект щодо доступу до публічної інформації широко оцінюють як позитивний крок, проте, існують серйозні сумніви, яким чином і до якої міри його буде імplementовано.

Нарешті, окрім опису ситуації зі станом ЗМІ на національному рівні, видається зрозумілим, що ситуація є суттєво гіршою в регіонах. Близькі зв'язки між медіа та політичною владою є очевидними, так само, як і випадки переслідування журналістів політичною владою та спеціальними службами. Деякі журналісти також зіткнулися з фізичними погрозами чи нападами. І ці випадки часто залишаються непомітними поза межами тих регіонів, де вони відбуваються. Харків тут знову є поганим прикладом: невдовзі після зміни міського голови наприкінці 2010 року, провідний опозиційний канал регіону втратив ліцензію. Деякі інші місцеві або регіональні мовники також були позбавлені ліцензій.

Ситуація зі свободою слова в Україні є непростю навіть порівняно зі станом став у інших сферах. Загалом, ситуація є неоднозначною, і багато проблем тут не з'явилися після початку перебування при владі Президента Януковича. Проте, українська влада втрачає можливість підтримувати середовище, що сприятиме незалежним медіа. Тут, як і всюди, загальні тренди є без сумніву тривожними. Що не є ясним – наскільки далеко ці тенденції зайдуть.

⁴ Міжнародний Телекомунікаційний Союз (МТС), “ІКТ Статистика 2009 – Інтернет”

<http://www.itu.int/ITU->

[D/ict/Reporting/ShowReportFrame.aspx?ReportName=/WTI/InformationTechnologyPublic&ReportFormat=HTML4.0&RP_intYear=2009&RP_intLanguageID=1&RP_bitLiveData=False](http://www.itu.int/ITU-D/ict/Reporting/ShowReportFrame.aspx?ReportName=/WTI/InformationTechnologyPublic&ReportFormat=HTML4.0&RP_intYear=2009&RP_intLanguageID=1&RP_bitLiveData=False).

Карта розподілу населення за рідними мовами в Україні, 2001. Автор: Дмитро Сергієнко

Освіта, культура та релігія

Відмінний історичний досвід і погляди українців у східній та західній частинах країни зумовили низку культурних розбіжностей стосовно національної ідентичності, мови та релігії. Спірні культурні питання в Україні є помітними та політизованими, оскільки багато хто стверджує, що зміцнення української ідентичності є необхідною умовою довгострокової незалежності держави. Державна політика щодо освіти, мови та релігії визнається стратегічно важливою, оскільки вона допомагає формувати погляди населення, особливо молодшого покоління.

Багато хто в Партії регіонів сприймав сильне просування колишнім президентом Ющенком української ідентичності та мови як відчуження від російськомовних громадян на сході, не кажучи вже про Росію. Сьогодні багато хто в центральній і західній Україні побоюються, що новий уряд, і міністр освіти Дмитро Табачник зокрема, просувають реакційну політику проти української мови, ідентичності та релігії (зокрема, Українська католицька церква).

Критики Януковича вважають, що уряд може відмовитися від спроб ухвалити нове законодавство про затвердження російської мови як другої офіційної, і скасувати спірний законопроект про освіту. Тим не менше, вони вважають, що уряд не в змозі проводити політику, яка допомогла б об'єднати країну, і що позиція Міністерства освіти явно підриває почуття національної єдності.

Дехто з громадськості стверджує, що урядовий законопроект щодо освіти намагається представити російську модель освіти в Україні, міцніше пов'язуючи російські та українські освітні кола між собою і в той же час «будуючи Берлінський мур між українською та західною системами освіти». І зараз ці критики стверджують, що відмова визнавати іноземні професійні ступені в Україні не допускає українців з іноземною освітою до ключових професій і знеохочує до навчання за кордоном. Тоді як урядовому законопроект не вдалося заручитися підтримкою більшості, Табачник (з яким ми не зустрічалися) був звинувачений у нехтуванні інтересами України в цій дискусії.

Крім того, міністр скасував кілька освітніх реформ епохи Ющенка, пов'язаних зі стандартами вступу до університету, які згідно побоювань критиків можуть знову відкрити двері для корупції в цій галузі. Аналогічним чином, зусилля Табачника стосовно закриття недоукомплектованих шкіл як заходу економії коштів непропорційно і систематично зачепили україномовні школи, особливо в Луганську, Донецьку та Одесі, спричинивши місцеві протести. Критики міністра також вказують на політизацію кадрових рішень в університетах.

Ми чули, що студенти університетів, як українці, так і іноземці, скаржаться на необхідність платити за хороші оцінки і про корупцію при реєстрації на предмети і студентські візи. По правді, це явище не нове і воно не виникло з обранням Януковича президентом, але почуття відсторонення від цієї проблеми серед студентів – “як воно було, так і буде” – викликає розчарування. Якщо б студенти об'єдналися і відмовилися дотримуватися цієї традиції, вони могли б ефективно покінчити з цією давньою практикою і викоринити джерело корупції у вищих навчальних закладах.

У Західній Україні часто можна почути іншу тривожну тезу, що уряді своєю політикою інституціоналізує просування однієї церкви, Української православної церкви Московського патріархату. Критики вказують на офіційний фаворитизм по відношенню до капеланів цього патріархату в силових структурах та пенітенціарній системі. Релігійні лідери також відзначають часті зустрічі Януковича з Московським Патріархатом на противагу його рішенням не зустрічатися з Всеукраїнською радою церков та релігійних організацій, що складається з 16 релігійних лідерів громад.

Ситуація в регіонах

Наші візити до Харкова та Львова допомогли виокремити як захищені, так і вразливі точки демократії в Україні. Хоча очевидної централізованої стратегії домінування у регіональній політиці, можливо, й не існує, моделі поведінки в Києві є прихованими сигналами для регіональних влад щодо сприятливого середовища, в якому вони можуть здійснювати місцеву політику.

Лідери Партії регіонів розуміють, що їхній політичний бренд ніколи не буде популярним, не буде домінувати в таких західних областях, як Львівська, населення яких є набагато відкритішим до сусідів України з-поміж країн ЄС, пов'язане культурними традиціями з Польщею і має сильне відчуття української національної ідентичності як протилежної російській. По суті, різноманітність України є природнім тестом на централізацію влади в Києві. Політичні лідери у Львові вітають задеклароване Януковичем зобов'язання делегувати більше повноважень регіонам.

В той самий час, події на місцевих виборах у Львові показують, що навіть у містах, опозиційних Партії регіонів, можна маніпулювати політичним процесом. Напередодні місцевих виборів у жовтні 2010 року, союзні Януковичу політичні сили закликали союзних Тимошенко депутатів по всій Україні відділитися від неї і оголосити свої фракції справжніми представниками БЮТ. Судові баталії, що відбулися після того у Львові, призвели до виключення її партії з участі у місцевих виборах. Згідно з опитуваннями громадської думки, БЮТ домінував би на виборах у Львові. Натомість, зараз він не має місць у міській раді, а переможцем стала націоналістична партія Свобода на чолі з Олегом Тягнибоком.

Від багатьох спостерігачів ми чули побоювання, що ця стратегія – усунення опозиційної партії, що найбільш здатна протистояти Партії регіонів, і у той же час сприяння росту більш екстремістської націоналістичної партії, може бути тиражована на національному рівні. Ці спостерігачі відзначають, що на президентських виборах, які відбулися після прем'єрства Тимошенко під час масового економічного колапсу і значних чвар з тодішнім президентом, вона поступилася Януковичу лише 3,48 процентними пунктами. На їхню думку, щоб забезпечити переобрання Януковича, Партія регіонів має намір звести його віч-на-віч з “махровим” українським націоналістичним кандидатом, знаючи, що це призведе до зниження результатів опозиції в центрі і активізує базу Януковича на сході і півдні.

Також Харків продемонстрував найкращі та найгірші зразки демократії на місцевому рівні на сьогодні. У 2010 році місцеві вибори у Харкові обнадіювали тим, що вони були надзвичайно конкурентними; Партія регіонів була не в змозі впевнено перемогти в найбільшому місті на сході країни. Однак, Харків також відзначився найбільш контраверсійним випадком під час жовтневого голосування, який полягає в існуванні вагомих доказів маніпуляції в день виборів, яка ймовірно змінила їх результат.

Хоча місія з оцінки відзначила, що різноманітність України слугує природним бар'єром проти централізованого контролю, реальність така, що демократична ситуація в регіонах гірша, ніж у центрі. Регіональні лідери розуміють, що вони мають відносну свободу у забезпеченні тривалості влади Партії регіонів і, ймовірно, знають, що не будуть покарані за відступ від правил. Крім того, за межами Києва існує менше стримувань і противаг з боку інших сил, оскільки там громадянське суспільство і незалежні засоби масової інформації значно слабші, ніж на національному рівні.

Висновки та рекомендації

Для багатьох, Помаранчева революція була виявом пікової точки демократичного розвитку в Україні, поваги до прав людини, та помітної зміни епохи Леоніда Кучми. Діячі громадянського суспільства почувалися сміливо, журналісти почувалися звільненими від урядового тиску, і країна виглядала такою, що прямує до Західної спільноти. Але минуло зовсім небагато часу – і Помаранчева революція втратила свій блиск, коли її лідери встряли в конфронтацію один з одним, не виправдавши високих сподівань багатьох людей.

На думку Віктора Януковича, у 2004 році в нього “вкрали перемогу на виборах”. Його перемога на виборах-2010, що їх міжнародні спостерігачі визнали вільними і чесними, стала ознакою значного політичного повороту. Янукович переміг не лише Віктора Ющенка, якому він програв у 2004 році, а й головного суперника обох цих політиків – Юлію Тимошенко. Настала його черга керувати країною і (на думку деяких спостерігачів), позбавити своїх суперників можливості на подібне політичне відродження.

Президент Янукович говорить про поглиблення демократичного розвитку України та європейську інтеграцію. Його прихильники, намагаючись підкреслити позитивний контраст з епохою часів Ющенка, доводять, що зараз в Україні діє більш згуртована, ефективна влада, справді здатна керувати країною. Янукович шукає шляхів привнесення порядку до того хаосу, який він успадкував від свого попередника. Його адміністрація успішно зменшила кількість органів центральної виконавчої влади зі 116 до 66, взялася за здійснення 21 ініціативи з реформ, підготувала більше 100 законопроектів та розпочала серію серйозних антикорупційних розслідувань. Коротше кажучи, влада розпочинає серйозні реформи. Крім того, за перший рік президентства Януковича, Україна досягла більше прогресу в переговорах з ЄС, та вирішила більше довготривалих питань двосторонніх відносин зі Сполученими Штатами, ніж це було за декілька років правління помаранчевих лідерів.

Однак ряд дій з тих пір, як Янукович став Президентом, свідчать, що країна прямує у бік від демократичної консолідації. Концентрація влади, вибіркові переслідування політичних опонентів, більш нав'язлива СБУ, відсутність стримувань та противаг та політизація судових процесів є головними проблемами, що їх згадують оглядачі. В той же час, було би зарано “списувати” Україну як безнадійну.

Українці, звичайно ж, визначають їх власне майбутнє. Захід, тим не менше, має відіграти певну роль. Зрештою, в інтересах ЄС та Сполучених Штатів підтримати незалежну, суверенну, демократичну Україну, яка дедалі більше інтегруватиметься до Європи та глобальної економіки. Однак сьогодні існує кричущий брак уваги до України на Заході. За покращенням відносин з Росією та розчаруванням у безкінечних проблемах в Україні, Захід, на думку багатьох українців, втратив інтерес до України. На таку оцінку, неважливо, обґрунтовану чи ні, варто відповідати. Оскільки українські лідери дбають про те, що скажуть на Заході, останній має можливість впливати на поведінку перших. І від ЄС та США залежить, чи скористаються вони цією можливістю.

В цьому дусі, задля відвернення подальшого відходу від демократії в Україні, та заради підтримки конструктивних ініціатив що походять як від влади, так і з-поза неї, група експертів рекомендує наступне:

- Для Президента Януковича та його уряду (адміністрації):
 - Стримувати офіційні переслідування та спостереження за діями громадянського суспільства та опозиції, обмежити роль СБУ задля забезпечення її відповідності демократичним практикам та захисту громадянських свобод.
 - Зупинити політично мотивовані переслідування, що їх проводить Генеральна прокуратура проти колишніх провідних політиків, водночас – проводити таку, що заслуговує на довіру і сприяє підзвітності антикорупційну кампанію.
 - Здійснювати судові переслідування посадовців без урахування їх політичної приналежності задля демонстрації щирості зусиль влади з подолання корупції.
 - Забезпечити проведення парламентських виборів наступного року у відповідності із стандартами ОБСЄ та співпрацювати із Венеціанською комісією при підготовці змін до виборчого законодавства.
 - Відхилити пропоновані законодавчі зміни щодо регулювання електронних ЗМІ та ухвалити політику дотримання конфлікту інтересів, щоби відділити високо посадовців від впливу на медіа-холдинги
 - Звільнити з посади Міністра освіти Дмитра Табачника, можливо, найбільш контраверсійну фігуру у складі уряду, за сіяння непотрібного і небезпечного розділення України за питаннями ідентичності, мови та освіти.

- Для українського громадянського суспільства та ЗМІ:
 - Зосередитися на тому, що може бути досягнуто як на локальному, так і на національному рівні – кожен крок у ім'я демократії та прав людини є важливим.
 - Прагнути до диверсифікації медіа-простору, задля уникнення контролю за ним з боку держави або групи олігархів.
 - Відповідально висвітлювати події та відділяти факти від оцінок.
 - Наполягати на здійсненні негайних та прозорих кроків з розслідування нападів, переслідувань та тиску на журналістів, та притягненні винних до юридичної відповідальності.

- Для Сполучених Штатів Америки:
 - Висловити занепокоєння на найвищому рівні щодо відходу України від демократії; дати зрозуміти, що співпраця за стратегічними питаннями (зокрема, вивезення з України високозбагаченого урану) та економічними питаннями не означатиме відвернення уваги від питань демократії.
 - Залишатися уважними спостерігачами за діями уряду Януковича та підтримувати конструктивні кроки у внутрішній політиці з його боку.
 - Підкреслювати важливість парламентських виборів наступного року та потребу їх обов'язкової відповідності стандартам ОБСЄ.
 - Надавати допомогу незалежним інституціям громадянського суспільства в Україні, з одночасною підтримкою і заохоченням зусиль американських та міжнародних неурядових організацій з надання Україні більш пріоритетного статусу у їхній роботі.

- Збільшити кількість віз для громадян України для навчання у США та збільшити кількість інших обмінів та співпраці між українцями та американцями.
- Впливати на ЄС задля поглиблення залученості останнього до всіх сфер українського суспільства.
- Для Європейського Союзу:
 - Підкреслювати, що прогрес у співпраці між Україною та ЄС є прямо пов'язаним із прогресом України у сфері відповідності європейським демократичним стандартам.
 - Фіналізувати угоди про створення зони вільної торгівлі та асоціацію настільки швидко, наскільки це можливо, та після цього – забезпечити відповідність України та її уряду тим цінностям, що передбачаються цими документами.
 - Долучитися до Сполучених Штатів у акцентуванні уваги на важливості парламентських виборів наступного року.
 - Розширити можливості (наприклад, стипендії, зменшення або скасування візових зборів) для подорожей та навчання українців у Європі задля підтримки проєвропейських настроїв українських громадян.
 - Набути розуміння, що інтеграція України до Євroatлантичної спільноти залишає відкритим питання членства України в ЄС.

Незважаючи на виклики, з якими стикається Україна сьогодні, відповідні дії в усіх сегментах українського політикуму та громадянського суспільства, так само як і з боку Заходу, можуть повернути країну назад, на шлях у бік сильнішої демократії та більш швидкої інтеграції до Європи.

Додаток І

Перелік співрозмовників, з якими делегація зустрічалася у ході підготовки звіту

Зураб Аласанія, незалежний журналіст (Харків)
 Арсен Аваков, колишній голова Харківської облдержадміністрації, кандидат на посаду мера Харкова, що програв вибори, результат яких був оспорюваний
 Алессандро Бартоліні, радник посла, посольство Данії в Україні
 Мікаель Борг-Хансен, Надзвичайний та повноважний посол Данії в Україні
 Євген Бистрицький, Міжнародний фонд “Відродження” (МФВ)
 Валерій Чалий, Центр Разумкова
 Віктор Чумак, Український Інститут публічної політики
 Колін Клірі, Радник з політичних питань, Посольство США в Україні
 Ілля Демченко, Фондація регіональних ініціатив
 Майкл Друкман, програмний працівник Міжнародного Республіканського Інституту (IRI) в Україні
 Михайло Гончар, центр НОМОС
 Ганна Герман, заступник Глави Адміністрації Президента України, заступник Голови Партії Регіонів
 Посол Андрій Гончарук, заступник Глави Адміністрації Президента України
 Кріс Холзен, директор в Україні, Міжнародний Республіканський Інститут (IRI)
 Балаш Ярабік, представник РАСТ в Україні
 Ніна Карпачова, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини
 В’ячеслав Картавих, засновник Національного агентства журналістських розслідувань
 Геннадій Кернес, міський голова Харкова (Партія регіонів)
 Валерій Хорошковський, Голова Служби Безпеки України (СБУ)
 Людмила Ключко, Харківська правозахисна група
 Ігор Коліушко, Центр політичних і правових реформ
 Роланд Ковач, керівник РАСТ в Україні
 Сергій Квіт, Президент Києво-Могилянської академії
 Олександр Лавринович, Міністр юстиції України
 Катерина Левченко, La Strada Ukraine
 Сергій Львовичкін, Глава Адміністрації Президента України
 Володимир Литвин, Голова Верховної Ради України
 Мирослав Мариневич, заступник ректора Українського католицького університету
 Юлія Мостова, редактор газети “Дзеркало тижня”
 Майкл Мерфі, директор програм з Білорусі, Національний Демократичний Інститут (NDI)
 Валентин Наливайченко, колишній очільник СБУ, голова політради партії “Наша Україна”
 Григорій Немиря, колишній Віце-прем’єр-міністр України, заступник Голови партії “Батьківщина”
 Володимир Огрізко, колишній Міністр закордонних справу країни
 Ольга Прохорова, NDI
 Віктор Пшонка, Генеральний прокурор України
 Мартін Райзер, Директор Світового Банку по Україні, Білорусі та Молдові
 Олег Рибачук, керівник кампанії “Новий громадянин”
 Андрій Садовий, міський голова Львова
 Алякс Салажка, NDI (Білорусь)
 Володимир Шаповал, Голова Центральної Виборчої Комісії України
 Вікторія Сюмар, Інститут масової інформації

Ірина Солоненко, Міжнародний фонд “Відродження”
Студенти та викладачі Українського католицького університету
Олександр Сушко, Інститут Євроатлантичного співробітництва
Михайло Свистович, Громадянська асамблея України
Джон Тефт, Надзвичайний та Повноважний посол США в Україні
Юлія Тимошенко, экс-Прем’єр-міністр України, голова партії “Батьківщина”
Арсеній Яценюк, колишній Міністр Закордонних справ, колишній Голова Верховної
Ради України, колишній Міністр економіки України
Володимир Яворський, Українська Гельсинзька спілка з прав людини
Віктор Ющенко, колишній Президент України
Світлана Заліщук, координатор кампанії “Новий громадянин”

Перед відвіданням Києва, група експертів також зустрічалася із Міністром закордонних справ України Костянтином Грищенком та послом України у США Олександром Моциком.

Додаток II

Інформація про експертів

Девід Крамер став Виконавчим Директором Freedom House у жовтні 2010 року. До цього він працював старшим дослідником у фонді Германа Маршалла. Із березня 2008 року до січня 2009 він обіймав посади помічника Державного секретаря США з питань демократії, прав людини і праці. Він також був помічником Заступника державного секретаря США з питань Європи та Євразії (питання Росії, України, Молдови та регіональні питання нерозповсюдження ядерної зброї). Раніше Девід Крамер працював у Державному секретаріаті США.

Роберт Нурік – старший дослідник Атлантичної Ради. У 2003-2009 роках він був старшим дослідником у Центрі нерозповсюдження ядерної зброї Монтерейського інституту міжнародних відносин, а раніше працював директором Московського Центру Карнегі. Його попередній досвід включає в себе роботу у провідного політолога у RAND та посаду Директора з досліджень у Міжнародному Інституті стратегічних досліджень в Лондоні. Роберт Нурік також працював у Міністерстві оборони США та у Агентстві з питань роззброєння та контролю над озброєнням США.

Деймон Вілсон – Виконавчий Віце-президентом та директором з програми з міжнародної безпеки Атлантичної Ради США. Раніше він працював спеціальним помічником Президента Президента та старшим директором із справ Європи у Раді національної безпеки США, а раніше – директором з питань Центральної, Східної та Північної Європи, на цій посаді Вілсон координував міжвідомчу політику стосовно України. Вілсон займав низку посад у Держдепартаменті США, працюючи над питаннями безпеки в Європі, та був заступником директора офісу Генерального секретаря НАТО Дж.Робертсона.

Еван Алтерман є асистентом програм Freedom House для країн колишнього Радянського Союзу. Він закінчив студії зі слов'язознавства в Університеті Брауна, та працював у Росії, Туреччині та Франції.

ПРО “FREEDOM HOUSE”

Freedom House (буквальний переклад – Дім Свободи) є незалежною приватною організацією, яка підтримує поширення свободи у світі.

Свобода є можливою лише за умови демократичних політичних систем, у яких влада підзвітна власному народові; де панує верховенство права; і де гарантовані свобода вираження думки, зібрань та віросповідання. Працюючи безпосередньо зі сміливими громадянами у всьому світі задля підтримки ненасильницьких громадських ініціатив у суспільствах, де свобода є під загрозою, Freedom House виконує функцію каталізатора змін шляхом поєднання аналізу, адвокації та дії.

- **Аналіз:** Серйозна дослідницька методологія Freedom House надала організації репутацію одного з базових джерел інформації стосовно стану свободи у світі. Починаючи з 1972 року, Freedom House публікує своє щорічне дослідження “Свобода у світі”, де досліджується стан прав і свобод громадян у всіх країнах світу. Дослідження готується на основі щорічного огляду свободи преси, аналізу трансформацій у посткомуністичному світі, інших публікаціях.
- **Адвокація:** Freedom House прагне заохотити відповідальних за вироблення державної політики у США, урядові та міжнародні інституції до здійснення політики, яка би просувала демократію та права людини у всьому світі. Freedom House сприяв створенню світової Демократичної Спільноти, вів активну кампанію за реформування Ради з прав людини при ООН, та працює з корпорацією Millenium Challenge задля відповідності високих стандартів у країнах, що отримують допомогу.
- **Дія:** Через обміни, гранти і технічну допомогу, Freedom House проводить тренінги та надає підтримку захисникам прав людини, громадським організаціям, та журналістам задля здійснення системних змін у країнах по усьому світі.

Заснована 1941 року Елеонорою Рузвельт, Венделлом Вілкі та іншими американцями, занепокоєними численними загрозами для миру та демократії, Freedom House тривалий час є енергійним прихильником демократичних цінностей та стійким опонентом диктатор, як крайніх лівих, так і крайніх правих. Довірча Рада організації складається з бізнесменів та лідерів профспілок, колишніх високопосадовців, дослідників та журналістів, котрі розділяють позицію, що просування демократії та прав людини є життєво необхідним для інтересів США.